

Gadammers hermeneutikk

Noen betraktninger om sentrale dimensjoner innenfor hermeneutikk ut fra en Gadammersk tenkning.

Brita

Brita Nilsson
RN, Hvd

Forskning

Sykepleien Forskning 2007 1(4)(266-268)
DOI: <https://doi.org/10.4220/sykepleief.2007.0009>

Om man anvender ulike hermeneutiske tilnærminger i for eksempel forskningsintervju eller deltagende observasjon vil utfordringen være dels å gjøre seg bevisst det paradigme som legges til grunn i det dette får konsekvenser for de metodologiske overveielser. Likeledes vil utfordringen være å søke «saken» selv. I en søken settes forskeren på spill både i forhold til egen fordom og forforståelse. Dette for å oppnå en dypere forståelse av det pasientfenomen som skal studeres.

Innledning

Hermeneutikk som forskningsmetode er både i et historisk og nåtidig perspektiv en anerkjent kvalitativ metode i humanvitenskapen. På den annen side framkommer det arbeider innen hermeneutiske tilnæringer som kan forstås å være «besmittet» av den naturvitenskapelige tenkning. Eksempler på begreper som anvendes i den hermeneutiske tilnærming og som peker hen på en naturvitenskapelig tenkning er kategoriseringer, og anvendelse av begreper som validitet og reliabilitet. Disse begrepene kan sees som anomalier i forhold til hermeneutikkens vesen. Som leser til en tekst stiller man seg spørsmål ved hvilket paradigme som legges til grunn. Jeg ønsker å belyse noen sentrale dimensjoner innen hermeneutisk metodologi. Dernest vil noen sentrale dimensjoner belyses innenfor den tyske filosofen Hans Georg Gadamer's hermeneutiske filosofi, fordi disse fanger opp essensen av de utfordringer som man står overfor i sitt hermeneutiske arbeide.

Paradigmets betydning

Det er av vesentlig betydning at man presenterer sitt paradigme eller sitt teoretiske perspektiv i artikler, masteroppgaver eller lignende tekstprodukter, fordi et paradigme representerer den forståelseshorisont som man innehar. Det er ut fra det presenterte paradigme, det epistemologiske (erkjennelseslære/kunnskapslære) ståsted og de metodologiske overveielser datamaterialet innsamles, bearbeides og analyseres. Dette er en nødvendig del av forskningsprosessen, i det den legger premissene for det videre arbeidet. En bevisstgjøring av eget paradigme kan dermed sees som en forutsetning for å vurdere forskningens gyldighet (1).

Et humanistisk vitenskapssyn innebærer et syn på kunnskap som åpent, uten at en naivt går åpent ut (2,3). Studier innenfor det humanistiske vitenskapssyn vil i sin hermeneutiske tilnærming være idiografiske og historiske og ofte søkes en transcendental (grenseoverskridende) og kreativ tilnærming i forståelsen av et fenomen. Dette innebærer studiet av individuelle fenomener og det unike forholdet mellom ulike fenomener i de empiriske undersøkelser (4,5). Ifølge Eriksson og Lindström (6) bedømmes kunnskapens relevans og spørsmål om evident kunnskap ut fra teoriens substansielle verdi, den interne logikk og dens universalitet (6;17)

Hermeneutikkens forståelsesbegrep

Metodologiske overveielser utgjør en forlengelse og konsekvens av de epistemologiske overveielser og medfører stillingtagen til hermeneutisk metodologi. Teoriutvikling innen den gadamerske tenkning skjer sjelden gjennom en spesiell teknikk eller metode, men hviler på graden av forståelse av den ontologiske (virkelighetslære) virkelighet man søker kunnskap om (3).

Ordet «hermeneutikk» kan ledes tilbake til det greske verbet hermeneuin. Grunnbetydningen av hermeneuin var å «bringe til forståelse» gjennom tolkning (7). Helenius (8) forstår hermeneutikk som en vitenskapsteoretisk tilnærming. Det som kjennetegner hermeneutikken er forskerens intuisjon, hans/hennes innsikt og artikulering av egen fordom-forforståelse, hans/hennes refleksjon vedrørende å nå inn til en rett/god hermeneutisk sirkel eller spiral, i strev etter ny kunnskap, forholdet mellom deler og helhet i det som studeres, og framfor alt tolkning i erfarenhetens forståelse av tekster og eksistensielle situasjoner (8). Gadamer beskriver hermeneutisk filosofi som erfaringens vei, og vil man, som han sier, definere hermeneutikken, løper man den risiko at den tar slutt, i det hermeneutikken tilhører en uendelighetskategori (9). Med dette er man med en gang inne på det komplekse området både for hermeneutisk filosofi og «metode».

Det 20. århundres moderne hermeneutikk har sin opprinnelse i Heideggers begrep om «forståelse» (10, 11). Fortolkningen i avdekningen av så vel «Dasein», som det å være i verden er dermed en avdekning av forståelsens mulighetsbetingelser innen hermeneutikken, og representerer en bred basis for den moderne hermeneutiske vitenskap (11). I hermeneutisk tilnærming i det 20. århundre har en til en viss grad beveget seg vekk fra spørsmål vedrørende spesifikke tolkende metoder. Gradvis har en fokusert på eksistensielle og ontologiske spørsmål av «hva» og «hvordan» (7,3,12).

Hermeneutisk spiral

Nerheim (13;294) hevder at «Begrepet om den hermeneutiske spiral finner sin dypeste legitimering til selve den ontologiske forutsetningsstruktur i menneskets eksistensielle forhold til væren» - noe som innebærer at den hermeneutiske sirkelens betydningsfullhet ligger i forforståelsen. Begrepet «forforståelse» kan muligens assosieres til den greske filosofens Aristoteles oppskatting av den intuitive intelligens, som han sidestiller med den vitenskapelige kunnskap. Ifølge Heidegger har all forståelse, både egentlig og uegentlig, sitt opphav i forforståelsen. I refleksiv ro kan forforståelsen og bevissthet på implisitte fordommer utvikles, slik at ny forståelse kan videreutvikles og gis et språk. Om en ikke synliggjør sin egen forforståelse i søken etter fordypende og/eller ny forståelse risikerer en «å gå i ring», av årsakssammenhenger ukjent for en selv og andre. Så langt konstateres at økt bevissthet om egen forforståelse og implisitt fordom har betydning for ny og troverdig forståelse. Forståelse er altså en grunnleggende dimensjon i hermeneutisk metodologi, der man søker å trenge inn i en meningsforståelse av et fenomen. Gadamer (9,14) har i sin videreutvikling av Heideggers utlegning om forståelsens hermeneutikk en klargjørende forståelse av hermeneutikkens forhold til estetikk. Hermeneutikk er for ham et møte med eksistensen gjennom språket (15).

Hva skal forstås?

Gadamer (9) legger vekt på at vi i vår forståelse og tolkning må la «saken selv framtre på sine egne premisser så langt som mulig». «Saken selv» kan i denne forbindelse assosieres med det fenomen man ønsker forståelse om. For å la «saken selv» framtre er dette avhengig av vår intuisjon, innsikt og bevissthet på egne fordommer og forforståelse. Et eksempel: I et skuespill som for eksempel «Vildanden» av Henrik Ibsen framstiller skuespilleren Hedvigs indre livsdrama. Som tilskuer stiller man seg sansende åpen, og publikum blir berørt av spillerens tolkning av dramaet, selv om man kan forstå dramaet på forskjellig måte. Ifølge Gadamer (9) er det ikke spilleren selv som er «saken», men skuespilleren framstiller saken på en slik måte at man gjenkjenner Hedvigs livsdrama. Slik er det også i en forskningsprosess hvor man spør seg. Hva er saken? Hva er det fenomenet jeg skal undersøke?

Å sette seg selv «på spill»

Innenfor hermeneutisk tenkning er det en sentral utfordring å sette seg selv «på spill». Å sette seg, ifølge Gadamer (9), «på spill» dreier seg nettopp om å utvikle bevissthet om sine fordommer og sin forforståelse. Dette fordi bevissthet om sin forforståelse kan åpne muligheten for ny forståelse. Som tilskuer til dramaet settes man selv på spill hvor man gis mulighet til gjenkjennelse av «Vildandens» hjelpeløshet og unike sårbarhet i forhold til de overgrep hun har vært utsatt for. Men er dette «saken»? Når kunsten tar sansningen på alvor kommer vi nær flere sanser samtidig. Skuespilleren utfordrer oss til et sanselig hørende og seende, hvor vi lar inntrykkene langsomt tone oss inn på en nærmere forståelse. Det er et møte mellom skuespilleren og tilskueren, og i dette møtet utspilles også en gjensidig aktivitet. Dette innebærer en refleksjon over forholdet mellom deler og helhet i møte med det fenomen som skal studeres. Dette på sin side inviterer til en tolkning av fenomenet.

Om man overfører dramaets spill på en hermeneutisk observasjon ser man flere likhetspunkter. En hermeneutisk observasjon kan sammenliknes med møtet mellom skuespilleren og tilskueren, der informantene er «skuespilleren» og «tilskueren» er forskeren. Men hvordan blir observasjonen hermeneutisk? Hvordan stiller forskeren seg selv inn når hun/han observerer? Den hermeneutiske observasjon dreier seg om å være tilstede, og å være fullstendig nærværende. Denne deltagelse medfører muligheter for en annen type observasjon enn hva man tradisjonelt forbinder med ordet «observasjon», som jo ofte går på det «ytre blikk».

Fordommer og forforståelse

Bevissthet på egne fordommer og egen forforståelse er sentralt hos Gadamer, uansett om det er i tolkningen av en tekst eller i et møte med ulike pasientfenomener. Hvordan skal man nå fram til en økt bevissthet på sine fordommer og forforståelse? Gadamer (14) gir et innblikk i dette gjennom begrepet «bildung» eller «dannelse». «Bildung» er den utdanning og den erfaring man har ervervet seg gjennom livet. Men det er ikke bare den kunnskap og erfaring man har ervervet seg gjennom utdanning som er vesentlig. En sentral dimensjon i Gadamers bildningsbegrep er dannelsen av takt og moralsk bevissthet. Dette innebærer at «dannelse» ikke bare er å ta ansvar for sin egen utvikling, men at man også har et ansvar for sitt medmenneske. «Dannelse» er ikke et spørsmål om å forholde seg til andre mennesker i snever forstand, men dannelse mot det eksistensielt unike i mennesket selv.

Observasjonens utfordringer

1. Det ene er at man lar seg sanselig berøre. Spørsmålet blir da om en faktisk kan tale om en isolert observasjon innenfor hermeneutisk tenkning, fordi man tar i bruk flere sanser enn bare blikket. Ordet «observasjon» har sitt begrep fra den naturvitenskapelige tenkning.

2. Den andre utfordring ut fra den hermeneutiske observasjons sanselige karakter er at man antar at det oppstår en spontanetikk, noe som medfører et ønske om en nærmere forståelse av egen forforståelse og egne fordommer.

3. Den tredje utfordring er møte med det «absolutt nye». Utfordringen blir da hvordan man kan møte det nye, det fremmede på en slik måte at man ikke for fort forsøker å gjøre det fremmede for fortrolig. I tilfelle man forsøker å forstå noe fremmed for tidlig risikerer man å miste nyansene å overse det unike hos den andre.

4. En fjerde utfordring for å oppnå en autentisk forståelse innenfor den hermeneutiske tenkning er den forsonende hermeneutiske sammenheng mellom befinthetens fortidsdimensjon og forståelsens framtidsdimensjon, som vil gi seg uttrykk i språket. Hermeneutikk er derfor sterkt knyttet til språket - noe som innebærer at det forskeren har forstått gir seg uttrykk i hennes/hans verbale og nonverbale kommunikasjon. Eksempel her er forskningsintervjuer på ulike nivåer.

Referanser

1. Lindström UÅ . Psykiatriska specialjukskötarnas yrkesparadigm. Doktorsavhandling. Åbo Akademi. Institutionen för vårdvetenskap,1992.
2. Eriksson K. Att lindra lidande. I: Eriksson K og Barbosa da Silva A. (red). Vårdteologi. Rapport 3. Åbo Akademi,1991.
3. Eriksson K. Caring Science in a New Key. Nursing Science Quarterly. 2002; 5 (1) 61-65.
4. Eriksson K. Broar - Introduktion i vårdvetenskaplig metod. Åbo Akademi. Institutionen för vårdvetenskap, 1992.

5. Nåden D. Når sykepleie er kunstutøvelse.
Doktoravhandling. Åbo Akademi. Institutionen för
vårdvetenskap, 1998.
6. Eriksson K. og Lindström, UÅ . (red).Gryning II.
Åbo Akademi. Institutionen för vårdvetenskap, 2003.
7. Thompson JL . Hermeneutic Inquiry. In: Moody LE.
(ed.) Advancing nursing science through research.
Nonstatistical Approaches. Volume 2. Nesbury Park;
Sage, 1990.
8. Helenius R. Förstå och bättre veta. Om
hermeneutiken i samhällsvetenskaperna. Carlssons
Bokforlag; Stockholm, 1990.
9. Gadamer HG. Truth and Method. 2nd revised
edition. The Continuum Publishing Company; New
York, 1999.
10. Heidegger M. Varat och Tiden. Doxa press; Lund,
1981.
11. Aarnes A. Ut av fatning. Aschehoug & Co.; Oslo,
2001.
12. Söderlund M. Tre kvalitativa forskningsansatser
med relevans för vårdvetenskap. Vård i Norden. 2003;
2 (23): 9-15.
13. Nerheim H. Vitenskap og Kommunikasjon.
Universitetsforlaget AS; Oslo, 1995.
14. Gadamer HG. Sanning och Metod i urval.
Bokförlaget Daidalos AB; Göteborg, 1997.
14. Ödman P-J. Tolkning, förståelse, vetande.
Hermeneutik i teori och praktik. Almquist & Wiksell;
Stockholm, 1979.